

Inleiding

Het Ontwerp Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG) en het planMER zijn onderdeel van het proces waarin gewerkt wordt aan een duurzame toekomst voor het landelijk gebied. GGD GHOR Nederland beseft dat er keuzes gemaakt moeten worden met betrekking tot natuur, klimaat en water. Gemaakte keuzes zullen invloed hebben op de kwaliteit van de leefomgeving en het milieu. En daarmee op de gezondheid van vooral, maar niet uitsluitend, bewoners van het landelijk gebied. Daarom is het belangrijk dat gezondheidseffecten van de verschillende structurerende keuzes worden meegewogen. Hieronder geeft GGD GHOR Nederland suggesties voor een aantal toevoegingen op het ontwerp NPLG en het planMER.

Ontwerp NPLG

Het is belangrijk dat gezondheid stevig in het ontwerp NPLG wordt ingebed, zodat het in de hierop volgende uitwerkingen (handreiking NPLG, Provinciale Programma's Landelijk Gebied (PPLG) en gebiedsuitwerkingen) een concreet afwegingsthema zal zijn. Hiertoe geeft GGD GHOR Nederland graag de volgende aanbevelingen mee:

- Het ontwerp NPLG heeft terecht aandacht voor de potentiële gezondheidseffecten van het NPLG bij omwonenden van veehouderijbedrijven ("Meekoppelende structurerende keuzes: Meewegen dier- en volksgezondheid in gebiedsprogramma's"). GGD GHOR Nederland vindt het een gemiste kans dat de potentiële gezondheidswinst van het programma voor de gehele Nederlandse bevolking, voor bewoners van de vele kernen in landelijk gebied maar ook van stadsbewoners (ver) buiten de agrarische gebieden, onbenoemd blijft. Emissies vanuit de landbouwsector leveren een grote bijdrage aan de totale uitstoot van luchtverontreiniging in Nederland. Ze hebben hiermee een negatieve invloed op de leefomgeving - en daarmee de gezondheid - van alle Nederlanders. Uit de Volksgezondheid Toekomst Verkenning van het RIVM blijkt bovendien dat luchtkwaliteit de milieufactor is met de grootste impact op de volksgezondheid. Daarnaast ligt de uitstoot van broeikasgassen ten grondslag aan klimaatverandering¹. De gevolgen van klimaatverandering, zoals extreme hitte, droogte en wateroverlast, hebben direct of indirect grote impact op de volksgezondheid.
- Aandacht voor de stikstofemissies uit de landbouw moet zich niet enkel beperken tot de effecten op de natuur. Immers, stikstofverbindingen zijn ook precursorgassen voor (secundair) fijn stof en veroorzaken daarmee gezondheidsschade. Wij bevelen aan om expliciet te laten zien hoe groot de gezondheidseffecten hiervan zijn voor alle Nederlanders door het NPLG/stikstofbeleid.
- In het ontwerp NPLG wordt op pagina 76 gesteld: "In het algemeen moet de afstand tot woonkernen en gevoelige bestemmingen zoals zorginstellingen, kinderdagverblijven of scholen daarom meegewogen worden bij verplaatsing, omschakeling of beëindiging van veehouderijen". GGD GHOR Nederland adviseert om de ruimere definitie met betrekking tot gevoelige bestemmingen te gebruiken: scholen, kinderdagverblijven, zorginstellingen en alle burgerwoningen (incl. voormalige bedrijfswoningen en plattelandswoningen in het buitengebied)².
- Het ontwerp NPLG en de handreiking bij het NPLG zijn niet uitputtend in het beschrijven van de factoren die samenhangen met volksgezondheid. Onder meer de gezondheidseffecten bij omwonenden die meer dan 15 veehouderijen in een straal van een kilometer rondom hun woning hebben en de gezondheidsrisico's bij omwonenden van percelen waar gewasbeschermingsmiddelen worden toegepast, ontbreken. Dat er in veel regio's nog

¹ RIVM. [Verder kijken dan corona, over de toekomst van onze gezondheid | Volksgezondheid Toekomst Verkenning](https://www.volksgezondheidtoekomstverkenning.nl/magazine) 2020. Beschikbaar via: <https://www.volksgezondheidtoekomstverkenning.nl/magazine>. Geraadpleegd 21 februari 2024.

² Dijkema, M. e.a. [GGD-richtlijn medische milieukunde : Luchtkwaliteit en gezondheid | RIVM](https://www.rivm.nl/ggd-richtlijn-medische-milieukunde-luchtkwaliteit-en-gezondheid), 2019. Beschikbaar via: <https://www.rivm.nl/ggd-richtlijn-medische-milieukunde-luchtkwaliteit-en-gezondheid>. Geraadpleegd 22 februari 2024 .

---

winst te behalen valt, blijkt niet alleen uit beschikbare concentratiekaarten, maar ook uit de resultaten van de volwassenmonitor die elke vier jaar door elke GGD wordt uitgevoerd en waaruit blijkt dat mensen (ernstige) hinder/ ongerustheid ervaren van milieufactoren, samenhangend met activiteiten in het buitengebied. Dit komt ook naar voren in het Onderzoek Beleving Woonomgeving van het RIVM³.

- In het ontwerp NPLG en de handreiking wordt voor slechts een beperkt aantal milieufactoren een norm beschreven en dat zijn niet de gezondheidskundige advieswaarden. Toets de blootstelling aan fijnstof, endotoxinen en geur aan de gezondheidskundige advieswaarden. Dit laatste is belangrijk, omdat ook onder de wettelijke waarden gezondheidswinst te bereiken is. In eerder door de GGD GHOR Nederland uitgebrachte adviezen (januari 2023, inspraak handreiking NPLG, (zie kader voor kernboodschap) en de op november 2023 gegeven reactie op brief staatssecretaris inzake geurbeleid) is hier uitgebreid op ingegaan.

GGD GHOR Nederland vraagt om:

- Gezondheid als basisvoorwaarde in het NPLG te benoemen en gezondheid geen vrijblijvende keuze te laten zijn.
- Hogere ambities te stellen aan het verminderen van de gezondheidsrisico's ten gevolge van veehouderij van de bewoners van het landelijk gebied, met name op het gebied van reductie van geur en fijn stof.
- Een bredere kijk op de gezondheid van de bewoners van het landelijk gebied te formuleren en daarbij de verbinding te maken met andere beleidsprogramma's ter bevordering van gezondheid.

- Op pagina 42 wordt gesteld: "Aanvullend is het belangrijk om op uitspoelingsgevoelige gronden gebiedsgericht teelten te voorkomen waarbij veel gewasbeschermingsmiddelen worden gebruikt". Het advies is om diezelfde teelten te voorkomen in de nabijheid van woningen. Voor gewasbeschermingsmiddelen wordt geadviseerd een zo groot mogelijk afstand, maar minimaal 50 meter tussen een gevoelige bestemming en percelen waar deze middelen worden toegepast aan te houden. Daarnaast wordt in tabel 2.14 aangegeven dat er afwentelrisico's bestaan op waterdoelen als grasland omgezet wordt naar bouwland. Een ander afwentelrisico van deze maatregel kan de mogelijk hogere blootstelling aan gewasbeschermingsmiddelen zijn van omwonenden. Het advies is om het ontwerp NPLG hierop aan te vullen.
- De ambitie om maatregelen te nemen die het risico verminderen op uitbraken met en verspreiding van (zoönotische) ziekteverwekker, vloeit onder meer voort uit de aanbeveling van de expertgroep Zoönosen in het rapport 'Zoönosen in het vizier'⁴. Houd bij ontwikkelingen rekening met de bedrijfs- en dierdichtheid van een bepaald gebied. Maak hierbij gebruik van de WUR rapporten met definities voor bedrijfs- en dierdichte gebieden en waterrijke gebieden.⁵⁻⁶
- Stimuleer lagere overheden om bij het verder uitwerken van de gebiedsplannen inzichtelijk te maken wat de lokale milieukwaliteit en de gezondheidsimpact hiervan op dit moment is en hoe voorliggende/gemaakte keuzes dit beïnvloeden. Bijvoorbeeld door de blootstelling aan fijn stof uit te drukken in gezondheidsmaten (bijvoorbeeld volgens de methode zoals het Rijk begin 2024 toepast in het Schone Lucht Akkoord).
- Wees kritisch op de ontwikkeling waarbij veehouderijen nevenfuncties aan hun bedrijfsvoering toevoegen. Denk bijvoorbeeld aan het exploiteren van een kinderdagverblijf of zorgvoorziening. Bij dergelijke ontwikkelingen worden gebruikers mogelijk blootgesteld aan verhoogde concentraties fijnstof, endotoxinen etc. Bekend is dat het beloop van bijvoorbeeld een longontsteking bij doelgroepen van deze voorzieningen zoals jonge kinderen of ouderen, vaker ernstiger is. Denk er bijvoorbeeld aan dat bij de

---

³ Poll, R van, Simon, SN. Onderzoek Beleving Woonomgeving (OBW). Hinder en slaapverstoring in 2022. RIVM, 2023.

⁴ Bekedam, H. e.a. Zoönosen in het vizier, rapport van de expertgroep zoönosen. 2021. Beschikbaar via: <https://open.overheid.nl/documenten/ronl-5d9e7238-d6ab-4070-88c7-b8be8abfe037/pdf>. Geraadpleegd: 21 februari 2024.

⁵ Hagenaars, TJ e.a. **Definitie van bedrijfs- en dierdichtheid**, Wageningen Bioveterinary Research. Beschikbaar via: <https://www.wur.nl/en/research-results/research-funded-by-the-ministry-of-Inv/soorten-onderzoek/kennisonline/definitie-bedrijfs-en-dierdichtheid.htm>. Geraadpleegd: 15 februari 2024.

⁶ Gonzales JL e.a. **Definiëring van waterrijke gebieden in relatie tot vogelgriepbesmettingsrisico bij commerciële pluimveebedrijven in Nederland**. Wageningen Bioveterinary Research. 2023. Beschikbaar via: <https://research.wur.nl/en/publications/definiering-van-waterrijke-gebieden-in-nederland-in-relatie-tot-v>. Geraadpleegd 15 februari 2024.

-
- beoordeling van de mogelijke gezondheidseffecten niet enkel rekening gehouden moet worden met de emissies vanuit de omliggende bedrijven, maar ook met de eigen emissies.
- Daarnaast kunnen een aantal van de structurerende keuzes via een andere route dan het terugdringen van de bedrijfs- en dierdichtheid een positieve bijdrage leveren aan gezondheid. Denk bijvoorbeeld aan het versterken van de functie die het landelijk gebied heeft voor gezondheidsbevordering (o.a. recreatie, ontspanning, bewegen). GGD GHOR Nederland mist echter een koppeling met andere beleidsprogramma's die als doel hebben gezondheid te bevorderen; een brede kijk op gezondheid, waaronder positieve gezondheid, ontbreekt. Zorg er voor dat het groen/natuur in het buitengebied ook daadwerkelijk bereikbaar en bruikbaar is voor burgers. Het advies is om provincies/gemeenten handvatten te geven hoe dit in hun gebiedsplannen meegenomen kan worden. Hierbij kan gebruik gemaakt worden van de door GGD GHOR Nederland opgestelde kernwaarden voor een gezonde leefomgeving⁷.

planMER NPLG

In het MER zijn de structurerende keuzes onder het hoofdthema "veilige en gezonde leefomgeving" besproken. Dit hoofdthema wordt in twee thema's opgesplitst, te weten "milieukwaliteit en gezondheid" en "klimaat". Voor het thema Milieukwaliteit en gezondheid wordt de indicator Milieugezondheidsrisico's gebruikt, waaronder de onderwerpen volksgezondheid, dierziekten en zoönosen, geur en fijnstof worden geschaard.

Ten aanzien van het planMER wil GGD GHOR Nederland een aantal aandachtspunten meegeven met betrekking tot de beoordeling van het aspect gezondheid in het planMER:

- Gesteld wordt dat er in de toekomst geen extreem- of zeer slechte milieugezondheidskwaliteit meer voorkomt en geen overschrijding van de Europese grenswaarden voor fijnstof meer plaatsvinden. In het planMER ontbreekt echter een kwantitatieve onderbouwing van de te verwachten effecten op milieukwaliteit en gezondheid en of daarmee aan deze doelstelling wordt voldaan. Gezien het abstracte karakter van een planMER is een kwantitatieve onderbouwing niet realistisch. Wij adviseren dit wel te doen bij de uitwerking van de plannen op gebiedsniveau.
- Het gezondheidsaspect wordt benaderd vanuit de meekoppelende structurerende keuzes.
  - De route van de effecten is daarmee in het planMER telkens terug te leiden op het terugdringen van de bedrijfs- en dierdichtheid. Wanneer gezondheid vanuit het concept van positieve gezondheid wordt benaderd, zijn er mogelijk ook andere gezondheidseffecten binnen de structurerende keuzes te vinden. Zoals toename van de mogelijkheid om te bewegen en ontmoeten in een groene omgeving. Opgemerkt wordt dat de inschatting van het effect van een structurerende keuze op de bedrijfs- en dierdichtheid bij het thema milieukwaliteit en gezondheid niet altijd consistent is met de inschatting op andere thema's (bijvoorbeeld: van structurerende keuze 6: waterbeschikbaarheid verzilte gebieden, wordt geen effecten op milieugezondheidsrisico's verwacht omdat er geen kansen zijn op afnemen van bedrijfs- en dierdichtheden (6.6.2), en gelijktijdig wordt verwacht dat er minder stikstofemissie zal zijn omdat 'minder intensief landbouw zal worden bedreven in deze gebieden en minder veeteelt plaats zal vinden' (6.6.4)). Het advies is dit aan te passen.
- Huidige situatie en trends geur
  - Op pagina 81 wordt gesteld: "In 2021 had 2,5% van de mensen in Nederland ernstige geurhinder door agrarische bedrijven en mest uitrijden en 0,6% had ernstige geurhinder door stallen met vee." Op pagina 83 worden ook regionale verschillen benoemd, waarbij in Groningen, Friesland en Drenthe de meeste geurhinder van veehouderijen wordt ervaren. De weergave zoals hier gebruikt doet naar onze mening onvoldoende recht aan het bestaan van plaatselijke knelpunten. Post e.a. (2020) stelt dat in sommige gemeenten tot 8% ernstige geurhinder van veehouderijen voorkomt⁸. Dit geeft de

---

⁷ GGD GHOR Nederland. Gezonde en veilige leefomgeving. Beschikbaar via: <https://ggdghor.nl/onderwerp/preventie/gezonde-en-veilige-leefomgeving/#:~:text=Op%201%20januari%202024%20is,leefomgeving%20en%20een%20goede%20omgevingskwaliteit.> Geraadpleegd: 22 februari 2024.

⁸ Post, P.M. e.a., 2020, Effects of Dutch livestock production on human health and the environment, Science of the Total Environment, 737, 139702.

---

noodzaak weer om geurhinder te beschouwen vanuit een lokaal perspectief en in het planMER te verwerken.

- Huidige situatie en trends fijn stof (p. 82)
  - De beschrijving van de huidige situatie van fijn stof is onjuist, en komt bovendien niet overeen met de tekst van de referentie (IPLO, 2023). GGD GHOR Nederland vraagt u deze passage te herzien, bijvoorbeeld met verwijzing naar www.rivm.nl/publicaties/monitoringsrapportage-nsl-2023
  - Bij de beoordeling van fijn stof ontbreken de doelstellingen die het Rijk zichzelf heeft opgelegd in het Schone Lucht Akkoord (www.schoneluchtakkoord.nl), de verwachte aanscherping van de Europese regels en gezondheidskundige advieswaarden zoals die van de WHO (Wereldgezondheidsorganisatie). Vanuit het oogpunt van gezondheid wordt de problematiek hiermee onderschat. GGD GHOR Nederland vraagt u de doelstellingen en het voorgenomen beleid van het Schone Lucht Akkoord waaraan het Rijk zich heeft gecommitteerd op te nemen.
  - De ruime passage over secundair fijn stof verzuimt verband te leggen met de stikstoftrend zoals beschreven onder 'stikstof emissie' (p.96/97). Ammoniak- en NOx-emissies uit de landbouw dalen al jaren niet of nauwelijks (zie figuur 5.24 en 5.25) terwijl deze stoffen in belangrijke mate bijdragen aan de vorming van secundair fijn stof. Figuur 5-13 gaat alleen over primair fijn stof. En dan ook alleen over PM2,5. Primair fijn stof vanuit de landbouw is minder groot dan secundair fijn stof en omvat met name PM10. GGD GHOR Nederland adviseert u dit aan te vullen.
- Fijn stof | beoordeling effect structurerende keuzes:
  - Fijn stof is alleen beoordeeld als direct effect op omwonenden, uitgaande van het al dan niet bereiken van lagere bedrijfs- of dierdichtheden. GGD GHOR Nederland adviseert u het effect door het terugdringen van de vorming van secundair fijn stof vanuit ammoniak te beoordelen.

Een aantal voor de Nederlandse volksgezondheid zeer relevante blootstellingen is opgenomen onder andere hoofdthema's dan 'Veilige en Gezonde Leefomgeving'. Beschouwing van de gezondheidsimpact van deze factoren in zowel de huidige als toekomstige situaties ontbreekt. Met name van belang zijn (met toelichting waarom):

- Goede Omgevingskwaliteit/Stikstof Emissie
  - De beschouwing van stikstofemissie in relatie tot gezondheid ontbreekt in zijn geheel. Het beperken van de stikstofemissie levert niet alleen een betere situatie op voor de natuur, maar ook voor de gezondheid van Nederlanders. In de lucht reageren stikstofverbindingen namelijk tot fijn stof (zie deze [infographic](#)). Zowel blootstelling aan primair fijn stof als secundair fijn stof geeft een verhoogd risico op luchtwegaandoeningen, hartaandoeningen en vroegtijdige sterfte. .
  - In het planMER wordt aangegeven dat de agrarische sector voor 8,4% bijdraagt aan de stikstofemissies via stikstofoxiden. Het merendeel van de NOx-uitstoot (ca.85%) in de landbouw is afkomstig van zogeheten procesemissies in de veeteelt en akkerbouw. Het gaat dan hoofdzakelijk om de aanwending van dierlijke mest en kunstmest op landbouwbodems en emissies uit landbouwbodems zelf, waarbij stikstof naast NH3 ook in de vorm van NOx vervluchtigt. Zoals hierboven gesteld ontbreekt de beschouwing van stikstofemissies vanuit aangewende dierlijke mest in relatie tot gezondheid in zijn geheel. Het advies is dit verder uit te werken.
- Goede omgevingskwaliteit/Water
  - In het planMER wordt niet ingegaan op relatie tussen het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen en gezondheid. Uit onderzoek komen aanwijzingen voor een verband tussen blootstelling aan gewasbeschermingsmiddelen en de kans op gezondheidsschade, zoals de ziekte van Parkinson en ontwikkelingsstoornissen bij kinderen. Daarom adviseert de Gezondheidsraad voorzorg toe te passen⁹. GGD GHOR Nederland adviseert versneld toe te werken naar land- en tuinbouw "nagenoeg zonder emissies naar het milieu en nagenoeg zonder residuen op producten". Dit zal naast de

---

⁹ Gezondheidsraad. Vervolgadvies gewasbescherming en omwonenden, 2020. Beschikbaar via: https://www.gezondheidsraad.nl/binaries/gezondheidsraad/documenten/adviezen/2020/06/29/vervolgadvies-gewasbescherming-en-omwonenden/Vervolgadvies-gewasbescherming-en-omwonenden_20200629.pdf. Geraadpleegd: 22 februari 2024.

---

verminderde uitspoeling naar het oppervlaktewater van die middelen ook leiden tot reductie van de blootstelling van de bevolking aan gewasbeschermingsmiddelen. Het advies is om in het planMER dit aspect verder uit te werken.

Over GGD GHOR Nederland

GGD GHOR Nederland is de belangenbehartiger voor de publieke gezondheid en veiligheid in Nederland. Als overkoepelende brancheorganisatie van de 25 GGD'en en GHOR-bureaus werken wij met en voor onze leden aan het versterken van de publieke gezondheid en veiligheid in Nederland.

GGD'en beschermen, bewaken en bevorderen de gezondheid van de inwoners van Nederland. De GHOR coördineert de samenwerking tussen verschillende geneeskundige hulpdiensten tijdens grote ongevallen en rampen, zodat ze samen één hulpverleningsketen vormen.